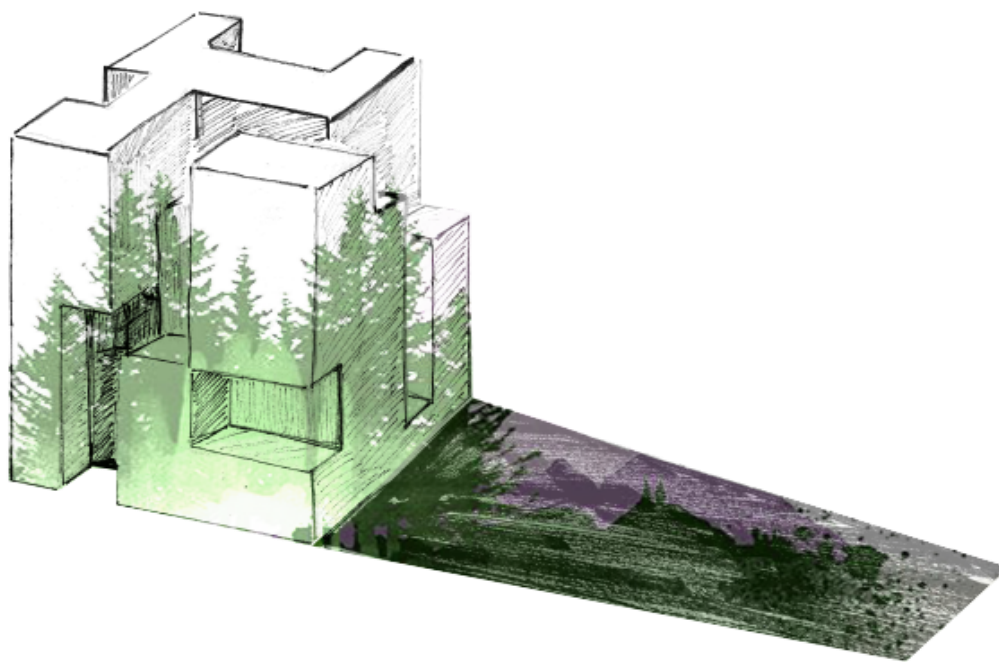

Att skapa en grön förskolegård

– Hur kan vegetation främjas genom processen från gestaltning
till etablering?

Josefin Wernestad

Att skapa en grön förskolegård – Hur kan vegetation främjas genom processen från gestaltning till etablering?

To create a green pre-school yard – How can vegetation be promoted through the process from design to establishment?

Josefin Wernestad

Handledare: Märit Jansson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Eva Kristensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examiner: Anna Maria Palsdottir, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi.

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0814

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Omslagsbild: Josefin Wernestad

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Keywords: förskolegård, utemiljö, vegetation, process, barn, utemiljö, lek, platsstudie, gröna gårdar

Förord

Jag har alltid haft ett stort intresse för barns utemiljöer. Efter att jag läst en masterkurs i ämnet, varit med i en skolgårdstävling och skrivit min kandidat på temat trodde jag mig dock vara klar med det för stunden. Det som fick mig att inse att mitt examensarbete i alla fall skulle komma att handla om barns utemiljö var när jag kom ut på praktik. I sammanband med den upptäckte jag att det ofta planerades för kombinerade bostadsgårdar och förskolegårdar, ofta på ytor mellan 1500-3000 kvm och att även om alla var överens om att vegetation behövs på gårdarna så hamnade den ändå i skymundan. Arbetet kom att handla om vegetation på förskolegården och hur landskapsarkitekter kan påverka den under processens gång, från gestaltning till etablering.

Tack

Tack till alla ni som delat med sig av er kunskap genom intervjuer, samtal och möten. Utan er hade det inte blivit någon uppsats. Särskilt stort tack till min handledare Märit Jansson vars hjälp jag inte hade klarat mig utan och som med sin kunnighet guidat mig igenom de trassligare delarna. Jag är även tacksam för min familj som alltid stöttat och hjälpt mig speciellt för mina föräldrar som i sitt trädgårdsintresse inspirerat mina studier.

Sammanfattning

Det här arbetet har velat undersöka hur vi som praktiserande landskapsarkitekter kan främja god och lekbar vegetation vid byggandet av nya förskolegårdar idag. Målet med arbetet har varit att öka förståelsen för de förutsättningar och processer som förekommer i främst gestaltning- och anläggningsfasen av förskolegårdar, med fokus på vegetationen, exemplifierat av två genomförda projekt. Fokus ligger på frågor som: vilka kopplingar som finns mellan yta, vegetation och kvalitet, vilka förutsättningar som ges, var i processen det går fel och vad landskapsarkitekten kan göra för att främja god vegetation på förskolegårdar.

Idag ser man allt oftare förskolor med bristande vegetation och främst hårdgjorda utemiljöer. Likväl betonas forskning inom området just vegetation på förskolegårdar som viktigt för att främja barns lek, hälsa och välbefinnande. De ansvariga för byggandet av förskolegårdar verkar inte heller främmande för forskningen och de flesta verkar överens om att gröna miljöer på förskolan behövs. Jag har i mitt arbete tittat närmare på hur processerna gått till vid två relativt nybyggda förskolor för att kunna hitta svar på vad som händer och varför så många gårdar ändå får en tynande vegetation och vad vi som landskapsarkitekter kan påverka under processens gång. Förutsättningar som yta och ekonomi har som väntat visat sig vara faktorer som påverkat förskolegårdarna och vegetationen till stor del. Även de ansvariga inom processen och de olika aktiva rollernas personliga inställning har haft stor påverkan för resultatet i dessa två väldigt olika fall.

Jag valde att titta på två förskolor med väldigt olika förutsättningar. I det ena fallet var det en friliggande förskola i en mindre kommun. Den här förskolan hade en stor gård med ca 47 kvm yta per barn. Det andra fallet var en förskolegård som är en kombinerad bostadsgård och förskolegård i ett förtätningsprojekt i centrala Uppsala med ca 20 kvm yta per barn. Gemensamt är att de båda invigdes 2014. Den förstnämnda hade mycket vegetation både i gestaltningen och i verkligheten och vegetationen har etablerat sig väl och är väl använd. Den andra har mindre vegetation som är samlad till en plantering. Här går vegetationen till viss del att leka i idag men har inte etablerat sig väl och lider fortfarande av hårt slitage.

Dokumentstudier av bygghandlingar och illustrationsplaner gjordes för att få en bild av vad tanken varit bakom gestaltningen av de två förskolegårdarna samt för att kunna jämföra med hur gårdarna och vegetationen faktiskt blev. Förståelsen fördjupades av processerna genom intervjuer och samtal som hölls med gestaltande landskapsarkitekt, verksam i kommunen och verksamheten samt med ansvariga för anläggning och etableringsskötsel. Två platsbesök gjordes på förskolegårdarna där vegetationen dokumenterades och jämfördes med bygghandlingarna. En utvärdering enligt OPEC (Outdoor Play Environment Categories) genomfördes också av båda gårdarna.

Studien av dessa två fall har visat på att yta och ekonomiska incitament har påverkat hur utformning och resultat blivit på de båda gårdarna. Dessa fall visar också på hur den rådande inställningen som verksamheten och till viss mån beställaren har till vegetation påverkar hur förskolegården utformas. Om verksamheten ser vegetationen som en tillgång eller något som skapar osäkerhet har i båda fallen påverkat hur vegetationen behandlats under processen. Att anläggningen och etableringsfasen av växterna tas på allvar, ges tid och sköts av kunnig personal har också inverkat på resultatet på de båda gårdarna. Landskapsarkitektens möjlighet att främja en grönare förskolegård har genom studien av dessa två fall visat på att det kan vara en fördel att rita in mer ytor av vegetation och varierad terräng. Det kan också vara värt för gestaltande landskapsarkitekt att öka på växtantal och växtstorlekar då dessa lätt minskas under processens gång precis som ytan för vegetation. Det som också framkommit är betydelsen för landskapsarkitekten att kommunicera vikten av en grön förskolegård.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Avgränsningar	8
1.3 Syfte och mål	9
1.4 Frågeställningar	9
2. Metod	10
2.1 Tillvägagångssätt och metod	10
2.2 Litteraturstudie	10
2.3 Fallstudie	10
2.3.1 Urval	10
2.3.2 Intervjuer	10
2.3.3 Dokumentstudie	11
2.3.4 Platsbesök	11
2.3.5 OPEC- värdering	11
3. Resultat av litteraturstudien	13
3.1 Lekens förutsättningar på förskolegården	13
3.2 Den gröna miljöns möjligheter	14
3.3 Vikten av och stödet för en egen gård	15
4. Resultat av fallstudien	17
4.1 Frodeparkens förskola	17
4.1.1 Förutsättningar för gården	18
4.1.2 Gestaltning	19
4.1.3 Anläggning och etablering	20
4.1.4 Gården idag	20
4.1.5 Gårdens OPEC-värde	25
4.1.6 Varför blev det som det blev?	25
4.2 Åkersbergs förskola	26
4.2.1 Förutsättningar för gården	26
4.2.2 Gestaltning	27
4.2.3 Anläggning och etablering	28
4.2.4 Gården idag	28
4.2.5 Gårdens OPEC-värde	39
4.2.6 Varför blev det som det blev?	39
5. Diskussion	41
5.1 På vilket sätt främjar vegetation barns lekmiljö och utveckling?	41

5.2 Förutsättningar	41
5.3 Gestaltning	42
5.4 Anläggning och etablering.....	43
5.5 Landskapsarkitektens roll och andra rollers betydelse för en grön förskolegård.....	43
5.6 Metoddiskussion	44
5.6.1 Urval för fallstudien.....	44
5.6.2 Insamlande av information	44
5.6.3 OPEC som utvärderingsmetod	44
5.7 Vidare arbete.....	45
Referenser	46

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Idag går 90 % av alla barn mellan 1-6 år i förskolan (Boldemann, 2014). Samtidigt blir barns tillgång till sin närmiljö alltmer begränsad och beroende av vuxna. Även de platser som tidigare var ämnade åt barn minskar i antal och yta (Boverket, 2015; Fotel och Thomsen, 2004; Nordström 2014a). De krympande utemiljöerna påverkar barns möjlighet till aktiv och varierad lek, lärande och naturkontakt. Sofia Cele skriver i *Skolans och förskolans utemiljöer*:

”Vi ser tydligt att barns möjlighet att röra sig fritt och leka utomhus minskar. Daglig utevistelse och fysisk aktivitet är nödvändig för barn, och ju mer organiserad och strukturerad utevistelsen blir, desto färre möjligheter blir det för barnen att leka fritt på sitt sätt, på olika sätt.” (Cele, 2014, sid 45).

Även om barns möjlighet att nyttja vår gemensamma utemiljö i stort minskar och trots att allt fler barn spenderar mycket av sin tid på förskolan så slutar förtätningsprojekt ibland med att det knappt finns något utrymme alls kvar för förskolegård eller skolgård (Åkerblom och de Laval, 2014). Trenden är att *”det blir mer smått och grått än grönt”* (Lenninger, 2014, sid 11). Ändå understryker forskning vikten av barns platser där förskolegården utpekats som viktig att värna om (Boverket, 2015; Åkerblom och de Laval, 2014; Nordström, 2014b). I sin rapport *Gör plats för barn och unga*, (2015) poängterar Boverket vikten av förskolegården just på grund av att barns rörelsefrihet i övrigt minskar:

”Eftersom rörelsefriheten för barn och unga drastiskt minskat de senaste decennierna och platser för barn försvinner när lekplatser tas bort, friytor bebyggs och barns transport till fots och per cykel minskar, får skolgården och förskolegården en större betydelse.” (sid 17)

Kvaliteterna hos de utemiljöer som barn har tillgång till i sin vardag har visat sig ha stor betydelse för olika aspekter av barns utveckling och hälsa (Boldemann, 2014). I forskningen poängteras att tillräcklig yta, varierad terräng och vegetation är kvaliteter som gör att barn blir mer fysiskt aktiva, leker mer fantasifullt och jämställt och skyddas från UV-strålning (Boverket, 2015; Boldemann, 2014; Dymont et.al, 2009; Mårtensson et.al, 2009; Sandseter, 2011). Varierad vegetation med stor mångfald skapar komplexa miljöer som är svåra att skapa på något annat sätt. Naturlika miljöer bidrar till att ge barnens lek en atmosfär där det finns en större frihet att tolka in olika användningar av miljön. Det ger leken en mer fantasirik prägel, som en sten som kan vara både ett berg som del av scenografin eller något man kan rädsla sig upp på (Mårtensson, 2004). Lekutrustning är viktig den med, främst som en signal till barn och vuxna att här får man leka och härja fritt. Studier av lekplatser har också visat att lekplatser där lekutrustning är väl integrerad med sin omgivning och vegetation ofta blir använda (Jansson, 2010). Mårtensson (2004) ser i sina studier hur leken pågår i omgivningarna runt lekställningen, i buskar och snår lika mycket som på själva lekställningen. Det ena initierar och visar att man får, det andra håller leken vid liv och är i större grad oberoende av vuxna. Natur och vegetation ger möjligheter för barnen att leka själva och skapa egna världar. Kylin (2004) beskriver i sin avhandling hur speciella och egna platser ofta återfinns i buskar, naturlika planteringar eller mindre skogsområden, allt beroende på barnets ålder och frihet. Mycket - om inte den mesta forskningen inom landskapsarkitektur och barns lek - visar på vikten av vegetation för en komplex och hanterbar utomhusmiljö för barn.

Sett i perspektiv till detta finns en viss diskrepans mellan resultat från forskningen och de utemiljöer som byggs för barn idag. Ett exempel är när förskolan på Råå i Helsingborg blev nominerad till Sveriges Arkitekters Kasper Salin-pris 2016 och röster från forskningsfältet i en debattartikel

ifrågasatte hur en förskolebyggnad med extremt undermålig utomhusmiljö kunde bli nominerad till ett arkitekturpris (Kylin och Högborg, 2016). Med ankomsten av Boverkets allmänna råd 2015 där *"storlek, utformning, tillgänglighet, säkerhet och förutsättningarna att bedriva ändamålsenlig verksamhet"* (Boverkets allmänna råd, 2015, sid 1) underströks för friytan för förskolor och skolverksamhet så är ämnet fortfarande högaktuellt. Med ändamålsenlig verksamhet nämns lek, rekreation samt fysisk och pedagogisk aktivitet. En viktig del av rådet är att den säger att friytan bör vara så pass rymlig att man kan ordna vegetation och varierad terräng utan risk för alltför stort slitage, dock nämns inga kvadratmetermått för friytan. En yrkeskår av landskapsarkitekter har börjar ifrågasätta de miljöer som byggs för förskolebarn och 2015 startade ett landskapsarkitektuppror (Brunge, Engström Lindeqvist, 2014; Jensfelt, 2015).

Som exemplet i Råå ser man ofta hur just grönskan och vegetationen för en tynande tillvaro på nybyggda förskolegårdar. Hur kommer sig detta? Anders Wånge Kjellssons erfarenheter från Naturskolan i Lund tyder på att man inom olika förvaltningar vill åt samma håll och är överens om de stora dragen i vad man vill uppnå med barnens utomhusmiljö i förskolan och skolan (2014, sid 18). Däremot noterar Lars Lindstaf i förordet till *Skolans och förskolans utomhusmiljöer* att *"argumenten för anläggning av goda utemiljöer väger ganska lätt när de ställs mot kraven på kostnadstäckning och lönsamhet vid både nyexploatering och vid förtätning i befintliga miljöer."* (Lindstaf, 2014, förord).

Mycket händer längs vägen från planering, gestaltning och projektering till anläggning och förvaltning. De förutsättningar som sätts inom planeringen påverkar gestaltningen och utförandet. Olika personer och yrkesroller, med varierande åsikter får också betydelse i de olika faserna och för hur projektet utförs. Det kan vara allt från lite yta och förskolemiljöer som ska trängas in i förtätnings- och exploateringsprojekt, till beställarens inställning och krav, ekonomiska besparingar och missförstånd. Vad är det som går fel eller faller mellan stolarna? Många förskolegårdar som byggs idag med mycket små gårdar anses vara undermåliga med stora brister i lekmiljön detta trots att samtida forskning anser att det behövs både yta och vegetation för att få till en kvalitativ förskolegård både vad gäller lek, pedagogik och hälsa (Boldemann, 2014; Boverket, 2015; Dahlgren, 2007; Jansson et.al 2014; Kylin, 2004; Mårtensson, 2004 m.fl.). Vilka kopplingar finns mellan yta, vegetation och kvalitet och vilka förutsättningar som ges? Vad kan vi som yrkesverksamma landskapsarkitekter göra för att främja att bättre förskolegårdar byggs? I det här examensarbetet undersöks två specifika fall av förskolegårdar med fokus på just vegetationen för att belysa dessa frågor.

1.2 Avgränsningar

Processen att anlägga en ny förskolegård är komplex och många faktorer spelar in, allt från lagar och regleringar till policy och förutsättningar för daglig skötsel. På grund av processens omfattning avgränsas hur djupt de olika delarna granskas. Även om hela processen presenteras ytligt så fokuserar arbetet på gestaltning och projektering där växtval och planteringsytor ges form för första gången och antal och kvalitet fastställs och på anläggning där planerna verkställs och ändringar, önskade eller oönskade, görs. Etableringsskötseln berörs till viss del men arbetet går inte in på skötsel aspekten av vegetationen på gårdarna idag. Avgränsningar har också gjorts för den kommunala planprocessen även om vissa aspekter, såsom platsens förutsättningar och yta, tas i beaktande.

En förskola består av många viktiga delar men i det här arbetet kommer fokus ligga på vegetationen och därför ligger mindre fokus på hur den resterande gården ser ut även om helheten och hur gården hänger ihop har betydelse och också tas i beaktande.

1.3 Syfte och mål

Syftet med arbetet är att öka förståelsen för de förutsättningar och processer som förekommer i gestaltning och anläggning av förskolegårdar idag, med fokus på vegetationen, exemplifierat av två genomförda projekt. Arbetets mål är att dels ta del av rådande forskning om hur vegetation främjar barns lekmiljö och utveckling på förskolegårdar, dels ta del av hur processen gått till i skapandet av två förskolegårdar samt titta på hur väl det har fungerat att få till varierad vegetation i de två projekten.

1.4 Frågeställningar

Tre frågeställningar har varit centrala för arbetet:

På vilket sätt främjar vegetation barns lekmiljö och utveckling på förskolegårdar enligt rådande forskning?

Hur ser olika delar i processen ut för att få till vegetation på två förskolegårdar?

Hur kan vi som praktiserande landskapsarkitekter främja god och lekbar vegetation under främst gestaltungsfasen av förskolegårdar utifrån dessa två fall?

2. Metod

2.1 Tillvägagångssätt och metod

En litteraturstudie genomfördes för att få kunskap om hur utemiljön, och främst då vegetationen och ytan, påverkar barn och deras lek och utveckling. I arbetet genomfördes även en fallstudie av två realiserade förskolegårdsprojekt inom Uppsala och Enköpings kommuner. Fallstudien baserades på underlag, bygglovshandlingar med markplaneringsplaner och planteringsplaner, som studerats och jämförts med det färdiga resultatet för att få en inblick i vad som händer under processen. Kvalitativa intervjuer av inblandade professionella har genomförts och platsbesök där en utvärdering av den färdiga gården gjordes. Gården dokumenterades och miljövärderingsverktyget OPEC (Outdoor Play Environment Categories) användes för att få en överblick på resultatet. I fallstudien studeras förutsättningar, gestaltning och anläggning av dessa gårdar med fokus på vegetationen och den realiserade miljön

2.2 Litteraturstudie

I litteraturstudien inriktades informationssökningen på hur vegetationen på förskolegårdar påverkar barns lek, hälsa och mående. Efter studier av övergripande litteratur som Boverkets rapport *"Gör plats för barn och unga!"* (2015) och antologin *"Skolan och förskolans utomhusmiljöer"* (de Laval, 2014) så fördjupades studien genom att ta del av olika avhandlingar och vetenskapliga artiklar inom ämnet barn och barns plats för lek samt förskolegårdens och vegetationens roll för barns lek och hälsa, främst inom landskapsarkitektur och miljöpsykologi, men även medicin. Sökord som använts har varit förskolegård, barn, lek, vegetation, preschool, play, children, playground, children in urban environment samt vegetation i olika variationer och kombinationer.

2.3 Fallstudie

2.3.1 Urval

De viktigaste kriterierna när jag valde gårdar för fallstudien var att de skulle ha olika grad av vegetation och att de skulle vara nybyggda med nyanlagda förskolegårdar. Förskolorna som jag valt att titta på är fall som jag känt till lite grann och som passar in på de kriterier som jag satte upp. De skulle kunna ses som extrema fall, i varsin ände av skalan. Att välja extrema fall kan leda till att få fram mer information och visa på de problem som uppkommer i båda situationerna samt att få ta del av två olika processer (Flyvbjerg, 2006). Den ena är en mindre gård belägen centralt i Uppsala kommun. Den andra är en stor gård belägen i utkanten av Enköpings kommun. De två förskolorna har diametralt olika förutsättningar där den ena är byggd som en förtätning, inhyrd i ett bostadskomplex med gemensam bostadsgård och förskolegård och den andra i ett nybyggnadsområde som en friliggande byggnad med omgivande förskolegård. De gemensamma aspekterna är att de båda är helt nyanlagda och färdiga 2014.

2.3.2 Intervjuer

Semistrukturerade intervjuer genomfördes med nyckelpersoner för de två projekten och förskolegårdarna: personer inom förskolornas verksamhet, gestaltande arkitekter och med ansvarig inom utbildningsförvaltningen vid Uppsala kommun. Samtal och intervjuer genom e-post har gjorts med utförare/entreprenör för att få mer information om anläggningsfasen.

Intervjuerna förbereddes genom att ta fram en intervjuguide med ett antal teman med öppna frågor med fokus kring gården idag, vegetationen, tankar bakom, specifika händelser under projektets gång, utförande samt kommunikation. Före intervjutillfällena anpassades frågor beroende på intervjuperson men vegetationen togs alltid upp och hur man valt att arbeta med den. Vid intervjutillfällena fördes anteckningar. Intervjuerna hade mer drag av samtal än av fråga-svar. Efter avslutad intervju användes meningskoncentrering där anteckningarna sammanfattades genom min tolkning till en kortare version som svarar på frågor om förutsättningar och incitament, tankar bakom gestaltning, verksamhetens inflytande och önskemål, ändringar som gjorts under byggnadsdelen med fokus på hur vegetationen behandlats (Kvale & Brinkmann, 2009). Vidare användes materialet för att förstå hur processen gått till där helhet och delar från samtal och intervjuer har satts i sitt sammanhang och tolkats för att ge en övergripande bild av förloppet. För att likställa de olika befattningarna i de två olika projekten har jag valt att inte namnge mina intervjupersoner i texten utan hänvisar till följande benämningar: ansvarig för verksamhet, gestaltande landskapsarkitekt, ansvarig utförare/entreprenör eller anläggare.

2.3.3 Dokumentstudie

I arbetet med att förstå processen för de två förskolegårdar som studerats har en dokumentstudie gjorts. I den har bygghandlingar för båda projekten och de två kommunernas policys vad gäller förtätning och bebyggelse på jordbruksmark/tidigare obebyggd mark studerats. De bygghandlingar som studerats är bland annat markplaneringsplaner, planterings- och utrustningsplaner och växtförteckningar. I den mån det har gått har också tidiga skisser från gestaltande landskapsarkitekt studerats.

2.3.4 Platsbesök

Två platsbesök gjordes på var och en av gårdarna. Den första gjordes före intervju med förskolepersonal/ansvarig verksamhetschef och den andra gjordes vid ett annat tillfälle för att analys och inventering av gården skulle genomföras. Vid första besöket gick jag snabbt runt på gården före intervjun för att få en uppfattning om gården och för att kunna fördjupa samtalet, samt gick runt gården efter intervjun för att få bättre förståelse för de platser som det talats om under intervjun. Dessa besök skedde under dagtid på vintern då förskolornas verksamhet var igång.

Vid det andra platsbesöket medtogs markplaneringsplan och planterings- och utrustningsplan för bägge gårdarna och en övergripande inventering av växtmaterial och skillnader mellan plan och utförd gård studerades och noterades. Foton togs på gården samtidigt som den gick igenom/upptäcktes allteftersom. Fokus och vikt lades främst vid växtligheten och vegetationen och om där fanns gångar och spår av lek samt hur växterna etablerat sig och utvecklats. Platsbesöket skedde på sommaren när förskolan var stängd.

2.3.5 OPEC- värdering

Utvärderingen av miljön med fokus på vegetationen gjordes genom platsbesök och studier av planunderlag där miljön bedömdes genom att använda OPEC (Mårtensson, 2013).

OPEC (Outdoor Play Environment Categories) är ett sätt att kategorisera och värdera lekmiljöer utomhus utifrån premisen att barn mår bättre både fysiskt och mentalt om de har tillgång till rymliga och varierade utomhusmiljöer. Undersökningar har bland annat visat att på förskolegårdar med ett högre OPEC-värde rör sig barnen mer och har bättre koncentrationsförmåga (Boldemann, 2011; Mårtensson et al., 2009; Söderström 2012)

OPEC-värdet tas enligt Mårtensson (2013) fram genom tre kategorier där 1-3 poäng ges i varje kategori. Den totala poängen för en förskolegård hamnar då mellan 3 och 9, där 9 indikerar hög kvalitet. Det man tittar på är storleken på ytan barnen har att tillgå (A), andelen yta med buskar träd eller kuperad terräng (B) samt integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor (C).

Utomhusarean (A)

1 poäng: < 1200 m²

2 poäng: 1200-3000 m²

3 poäng: > 3000 m²

alt.

1 poäng < 2000 m²

2 poäng 2000-6000 m²

3 poäng > 6000 m²

Andelen yta med buskar, träd eller kuperad terräng (B)

1 poäng: < 15 % av den totala arean (lite/icke existerande, mindre än 15 %)

2 poäng: < 50 % av den totala arean (mindre än hälften)

3 poäng: ≥ 50 % av den totala arean (hälften eller mer än hälften)

Integration mellan vegetation, öppna ytor och lekytor (C)

1 poäng: Ingen integration. Öppna ytor, vegetation och lekytor finns i separata delar av miljön.

2 poäng: Något av följande karaktäristika:

a) Det finns buskar eller träd intill lekytorna

b) De öppna ytorna ligger mellan lekytorna

3 poäng: Både a) och b) i alternativet för två poäng

3. Resultat av litteraturstudien

3.1 Lekens förutsättningar på förskolegården

Barns lek är en rättighet som hävdas internationellt. I Artikel 31 i FN:s Barnkonvention slås det fast att barn ska ha *”rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder”* (Barnombudsmannen, 2013) och i Boverkets rapport *Gör plats för barn och unga!* (2015) poängteras hur viktig leken är för barns utveckling:

”Lek är viktig för barns utveckling under hela uppväxten, den är lustfylld och självbelönande. Leken i barns vardag utvecklar både deras fysik och tränar deras sociala kompetens, men kan också ge möjlighet till mental återhämtning och ökat välbefinnande där den fysiska miljön tillåter detta.” (sid 14).

Leken är ett sätt för barn att förstå och tolka världen. Utomhusvistelse gör det möjligt för barn att leka friare och uppleva världen med alla sinnen. Barn beskriver platser utifrån vad som går att göra där, hur de använder platsen, tillskillnad från vuxna som ofta mer beskriver hur platser ser ut. (Cele 2014; Cele, 2005; Nordström, 2014; Nordström, 1993). Olika sorters miljöer premierar och ger möjlighet till olika sorters lek. Mårtensson visar i sin avhandling *Landskapet i leken* (2004) att stenar och solbelysta ytor, samlingsplatser mellan och i vegetation kan ge upphov till samtal och en intimitet mellan barn och mellan barnen och platsen på ett sätt som stora öppna ytor inte ger samma möjlighet till. Där blir leken istället mer fartfylld och explosiv. I avhandlingen *Från koja till plan* framhåller Maria Kylin också vikten av barns möjlighet att skapa egna platser:

”Ett sätt att planera med barnperspektiv är att planera för områden tillgängliga för barn, där de själva får sätta spår i miljön, områden där deras eget skapande får ta plats och inte ses som något störande.” (2004, sid 35).

Eftersom allt fler barn i vårt samhälle tillbringar allt mer tid på förskola idag (Boldemann, 2014) blir miljön på förskolan särskilt viktig för barnens utveckling (Mårtensson, 2004). Flertalet forskare har visat att miljön på förskolegården påverkar barns hälsa och inlärning och att dess utformning kan påverka barns aktivitet på olika sätt (Boldeman, 2014; Mårtensson et.al, 2009; Sandseter, 2011). Sandseter (2011) visar till exempel hur förskolegården kan ge barn möjlighet att på ett mer kontrollerat sätt ta risker. De kan utforska höjder genom att klättra, klänga, hoppa och balansera, uppleva hög fart genom att springa, gunga eller cykla, de kan utforska sina gränser för vad som är farligt, de kan få möjlighet att testa vanliga verktyg, kämpa genom att tävla, fajtas och brottas och de kan testa att vara själva genom att gömma sig och dra sig undan. Allt detta har betydelse för vår utveckling och är en naturlig del av barns lek.

En varierad miljö är viktig på förskolegården för att barn ska ha möjlighet att utvecklas och för att en optimal och aktiv lekmiljö ska skapas också för barn med olika stort behov av olika miljöer, lek och samvaro. Grahn och Mårtensson (2007) har delat upp en god utomhusmiljö i följande karaktärer som också tar upp vikten av variation och vegetation. Dessa kan användas för att fundera på hur en god miljö för barn skulle kunna utformas:

1. *Det vilda* - vegetation som är mer naturlig och vild där barnet kan utforska och vara.
2. *Det artrika* - variation av växter och djur gör att barnet använder olika sinnen och uppmuntrar barnets upptäckarförmåga och fascination.
3. *Det rofyllda* - en plats där det är lugnt och tyst och där barnet kan vila från stoj och stim.
4. *Rymd* - en karaktär som inger barnet känslan av att vara på en annan plats.
5. *Allmänningen* - en öppen plats där det finns rum för fri lek och spring och samlingar.
6. *Vistet* - en trygg rumslighet som barnet kan göra till sitt eget.
7. *Samvaro* - en plats där förskolan kan samlas och gruppen kan skapa gemenskap.

8. *Kulturen* - innebär att det finns kulturbärande element på gården.

9. *Tillgänglighet/närhet* - möjligheten för alla barn att ha tillgång till alla olika platser.

Många av dessa karaktärer möjliggörs med just vegetation och lekredskap väl integrerade i miljön, något som Jansson bekräftat som viktigt vid val och användandet av lekplatser (2010). De första två karaktärerna som Grahn och Mårtensson listar bygger på att det finns uppvuxen och tålig vegetation och den sjätte punkten: *Vistet* har i andra studier visats ofta förekomma bland buskar och snår (Grahn och Mårtensson, 2007; Kylin, 2004).

3.2 Den gröna miljöns möjligheter

”Det finns samband mellan en gårds kvalitet och utevistelse. Ju högre kvalitet en gård har, i form av grönska och väl planerade lekytor, desto mer tid spenderar barn utomhus.” så skriver Boverket i sin rapport *Gör plats för barn och unga* (2015, sid 16).

Mårtensson (2004) visar hur omfattande områden med vegetation skapar lek som är mer fri, vidlyftig och kreativ. Studier visar också att på förskolegårdar med vegetation så ökar rörelsen hos barn då leken blir mer dynamisk samtidigt som koncentrationsförmågan förbättras (Boldemann et. al, 2011; Mårtensson et.al, 2009).

Ett exempel på hur vegetation både förändrar barns lek, rörelsemönster och sociala hierarkier finns i Herrington och Studtmanns artikel om två förskolegårdar, från 1998. Genom att plantera in buskage på den ena gården samt genom att skapa en väg med trampstenar runt den andra gården påverkades barnens rörelsemönster och hur de lekte. På gården där man placerade in en väg med trampstenar och dessutom skapade platsbildningar genom vegetation längs med gångvägen skapades mer lek och rörelse. Där barnen tidigare direkt tagit sig till lekställningarna skapades nu en slinga som barnen rörde sig längs med där de vid olika platser dröjde sig kvar, stannade och lekte. Vid gården där två platser skapades av vegetation förändrades den sociala hierarkin så att den inte längre bara baserades på fysiska fördelar utan också på verbal förmåga och fantasiförmåga. Detta berodde på att barnen inte bara lekte vid lekredskapen utan mer i buskagen där fantasilek uppstod i högre grad. De två nya platserna med vegetation döptes även av barnen till ”örnnästet” och ”prinsesspalatset” (Herrington och Studtmann, 1998).

Platsbildning visade sig vara viktigt i det ovan beskrivna projektet liksom i flera andra studier. I sin studie av förskolebarn som fick möjlighet att spendera sin tid ute i en naturmiljö visar Fjørtoft och Sageie (2000), hur viktiga platser för barnens lek döptes av barnen med namn som var kopplade till leken och funktionen. Strukturen/formen på platsen spelade också in som exempel blev en sten som påminde om ett rymdskepp döpt till rymdskeppet.

Barnen leker med platser, hittar inspiration från dem och interagerar med dem. Vegetationen ger en mer intim känsla, större frihet för tolkningar och samspel än lekredskap. I ett buskage kan äldre och yngre barn mötas på mer lika förutsättningar och leka tillsammans än på en klätterställning. Dock blir det viktigt med buskage nära byggnaden och inte bara i kantzonen då mindre barn inte rör sig lika långt ut på gården (Mårtensson, 2004). Vegetation ger möjlighet till lek och rörelse hos barn som är mer jämställd. Naturlika områden lockar både flickor och pojkar till rörelse, till skillnad från öppna, hårdgjorda ytor som premierar sport och regelbestämd lek, där flickor sällan deltar lika aktivt som pojkar (Dyment et.al, 2009).

I en studie som Jansson et.al genomfört på en skolgård i Malmö studerades växtetablering och elevernas användning och inställning till sin skolgård genom att man med barnen planerade och anlade ett grönområde på gården mellan åren 2010-2012. Studien visade att grönområdet gav plats för positiva relationer och mer fantasilek bland speciellt de yngre barnen och hur etablering och slitaget av vegetationen påverkades under projektets gång. Intressant är att studien visar att det,

efter den första säsongen när växterna varit helt inhägnade av staket och oåtkomliga för barnen, räckte med ett enkelt trästaket med bara en överliggare för att förhindra att barnen sprang rakt in i planteringarna vilket minskade slitaget. En annan anledning som verkade minska trycket på buskvegetationen var att det fanns en anlagd kulle i det nya området. Den användes mer frekvent i början och där blev slitaget hårdare. De planteringar som var helt inhägnade med bara en grind som öppning, användes mindre och barnen hade dessutom en sämre relation till dessa platser, visade på en frustration över att områdena var svårtillgängliga.

När både tid och rum gör det svårare för barn att hitta utrymme att dra sig tillbaka för reflektion blir vistelse utomhus i naturmark och lektålig vegetation en möjlighet för återhämtning som kan ha en lugnande verkan samtidigt som det är stimulerande för rörelsen. Förskolegårdar som i enlighet med OPEC har stor yta, oregelbunden topografi och tillgänglig vegetation ökar den fysiska aktiviteten med över 20 % samt minskar risken för UV-strålning (Boldemann, 2014). När leken försiggår under träd, emellan och ibland i buskar blir den relativa solexponeringen låg samtidigt som aktiviteten håller sig hög. Är det ont om yta lyfter Boldemann (2014) tre andra faktorer som kan hjälpa mot hög solstrålning och ge upphov till aktiv lek: nivåskillnader, vildvuxen vegetation och trånga passager mellan vägar och sly och staket. Det sistnämnda verkar sporra barn att ta sig fram, undersöka och leka emellan.

Vikten av oöms vegetation som går att använda i leken och kuperad terräng på förskolegården har visat sig viktig för att barn ska röra sig mer, och ta 1500-2000 fler spontana steg på en 7 timmarsdag (Boldemann et. al, 2011). Koncentrationsförmågan hos barn med en förskolegård med dessa förhållanden förhöjs även den och utevistelse i sådan utemiljö har även visat ge längre nattsömn hos barn (Boldeman, 2014).

3.3 Vikten av och stödet för en egen gård

Barn behöver en egen gård att förfoga över. Studier har visat att barn med en egen skolgård leker mer aktivt och fantasifullt än barn som är hänvisade till parker i närområdet (Nordström, 2014b). Barn utan skolgård som är hänvisade till närliggande parker och grönytor kan i praktiken inte lämnas obehövade att röra sig fritt i skolans utomhusmiljö eftersom de måste anpassa sig till hur andra, ofta vuxna, använder parken (Åkerblom och de Laval, 2014). Det är också så att barn som har en egen gård leker på ett mer aktivt och fantasifullt sätt (Nordström, 2014b). Att detsamma gäller för förskolegårdar visade Grahn (1997) i sin studie av en förskola som delade sin gård med boende. Eftersom gården var både bostadsgård och förskolegård tvingades barnen att efter varje utevistelse/dag städa undan spåren av sin lek till förmån för de andra brukarna. Leken på denna förskolegård var också mindre variationsrik än det jämförande exemplet som var en friliggande förskola med tillgång till en egen förskolegård med stor yta och variationsrik miljö. Naturskolan i Lund, ett projekt som i över 20 år har arbetat för en grönare skolgård, visar också på att en bra skolgård är en plats som man kan påverka. De listar ett antal punkter som kännetecknar en bra skolgård:

- *en plats som visar att skolan/förskolan bryr sig om den yttre miljön.*
- *en plats som går att påverka.*
- *en plats med många utrymmen för barn och ungdomars olika behov.*
- *en pedagogisk resurs med plats för kreativa projekt.*
- *en tillgång för stadsdelen.*
- *en plats med biologisk mångfald.*
- *en säker och hälsosam plats.*

(Wange Kjellsson, 2014, sid 19).

Idag säger Plan- och bygglagen (kap. 8, 9 §, andra stycket) vad gäller förskolor och andra skolverksamheter att *"det på tomten eller i närheten av den (ska) finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse."* (PBL, 2010). Ibland tolkas denna formulering *"så snävt att det kan innebära 0 kvm för en nyanlagd skola."* (Åkerblom och de Laval, 2014, sid 6). De tidigare riktlinjerna för en förskolas tomtstorlek angav en lekyta på 40 kvm per barn (Kylén och Bodelius, 2015). I boverkets allmänna råd 2015 understryks att friytan ska vara *"så rymlig att det utan svårighet eller risk för omfattande slitage går att ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden."* (sid 1). Rådet anger också att ytan ska *"kännetecknas"* av bra ljusförhållanden och en god ljudmiljö (2015, sid 1). Inga mängdangivelser ges i rådet och tolknings utrymmet torde vara relativt stort. Rådet trycker på vikten av storlek, utformning, tillgänglighet, säkerhet och möjligheten för *"lek, rekreation samt fysisk och pedagogisk aktivitet för den verksamhet som friytan är avsedd för."* (2015, sid 1). Rådet säger att dessa förhållanden *"bör särskilt beaktas"* men inte att de alltid ska beaktas. I rapporten som kom samtidigt finns dock ytmått angivna och där lyfts 3000 kvm och 40 kvm per barn som stöd för storleken på en förskolegård för att den ska kunna fungera bra (Boverket, 2015).

För att knyta an till Boverkets allmänna råd om att friytan för en förskola ska vara rymlig nog att vegetation kan anordnas utan risk för slitage så har en studie utförts av Trödeheims kommun där man faktiskt anger ett ytmått på 20 kvm för när slitaget blir för kostsamt. Studien visade att kostnaderna för underhåll av önskad kvalitet på en skolgård blev alldeles för hög om ytan understeg 20 kvm per barn (Lenninger, 2014), något som även kan vara ännu mer påtagligt för förskolegårdar. Dock poängterar Lenninger att ytan inte säger allt om en gård. Dåligt utformade gårdar stimulerar inte till lek oavsett storlek, det viktiga är vad som går att göra på platsen och även *"skötsel och underhåll och vem som styr över insatserna har betydelse."* (Lenninger, 2014, sid 12). Sammanfattningsvis visar forskningen på att både yta, platsbildning och vegetation har betydelse för hur bra en förskolegård fungerar som utemiljö för barn och verksamhet (Boldeman, 2014; Herrington och Studtmann, 1998; Lenninger, 2014; Mårtensson, 2009, mfl).

4. Resultat av fallstudien

4.1 Frodeparkens förskola

Frodeparkens förskola är belägen centralt i Uppsala stad. Förskolan startades i januari 2014 och är inhyst i ett nybyggt bostadshus i ett kommunalt bostadsbolags regi men drivs av Uppsala kommun. Gården ska fungera som kombinerad bostadsgård och förskolegård och är på 1500 kvm. Gården är formad som en kil och vetter mot syd-sydväst där ett gunnebostaket avgränsar gården från en gång- och cykelväg samt från Frodeparken på andra sidan cykelvägen. Mot norr ligger bostadshuset som inrymmer förskolan, med sina 5 våningar (se Figur 1). Mot väst avgränsas gården av dels en byggnad och staket mot en gränd och ett annat ny byggt hus (se Figur 4). Växtligheten på gården består av en yta med buskvegetation och några träd annars är gården täckt av konstgräs och en hårdgjordyta närmast byggnaden.

Figur 1. Frodeparkens förskola i Uppsala.

4.1.1 Förutsättningar för gården

Frødeparkens förskola ligger i Uppsala innerstad och är ett förtätningsprojekt. Uppsala strävar i likhet ned många andra växande städer efter att växa inåt med hjälp av förtätning och utveckling av redan bebyggda områden (Lindström, 2017; Uppsala kommun, 2014).

Eftersom det är ett innerstadsprojekt innebär det att tomtpriserna är dyra och i det här fallet att det var en starkt styrd detaljplan som gällde. Ytan för gården uppgick till 1500 kvm vilket återkommer på förskolegårdar i Uppsala tätort. Det var ett kommunalägt bostadsbolag som var beställare i projektet och för att få bygga bostäder krävdes att en förskola skulle finnas i byggnaden som idag drivs i Uppsala kommuns regi. Verksamheten representerades av dåvarande anställd på utbildningsförvaltningen och ett arkitektkontor togs in som gestaltande landskapsarkitekt för att rita gården. Det kommunalägda bostadsbolaget var ansvariga för projekteringen.

Bostadshuset är på 5-våningar med parkering i källaren. Förskolan ligger i våning ett och två och är fördelad på fyra avdelningar. På förskolan går 75 barn i åldern 1-5 år. Gården är planerad som en kombinerad bostadsgård och förskolegård och är på ca 1500 kvm vilket ger ca 20 kvm per barn. Förskolan ligger på högt exploaterad mark med mycket hårdgjorda ytor även om den angränsar till Frødeparken som är en stadsdelspark med gamla lövträd och gräsytor.

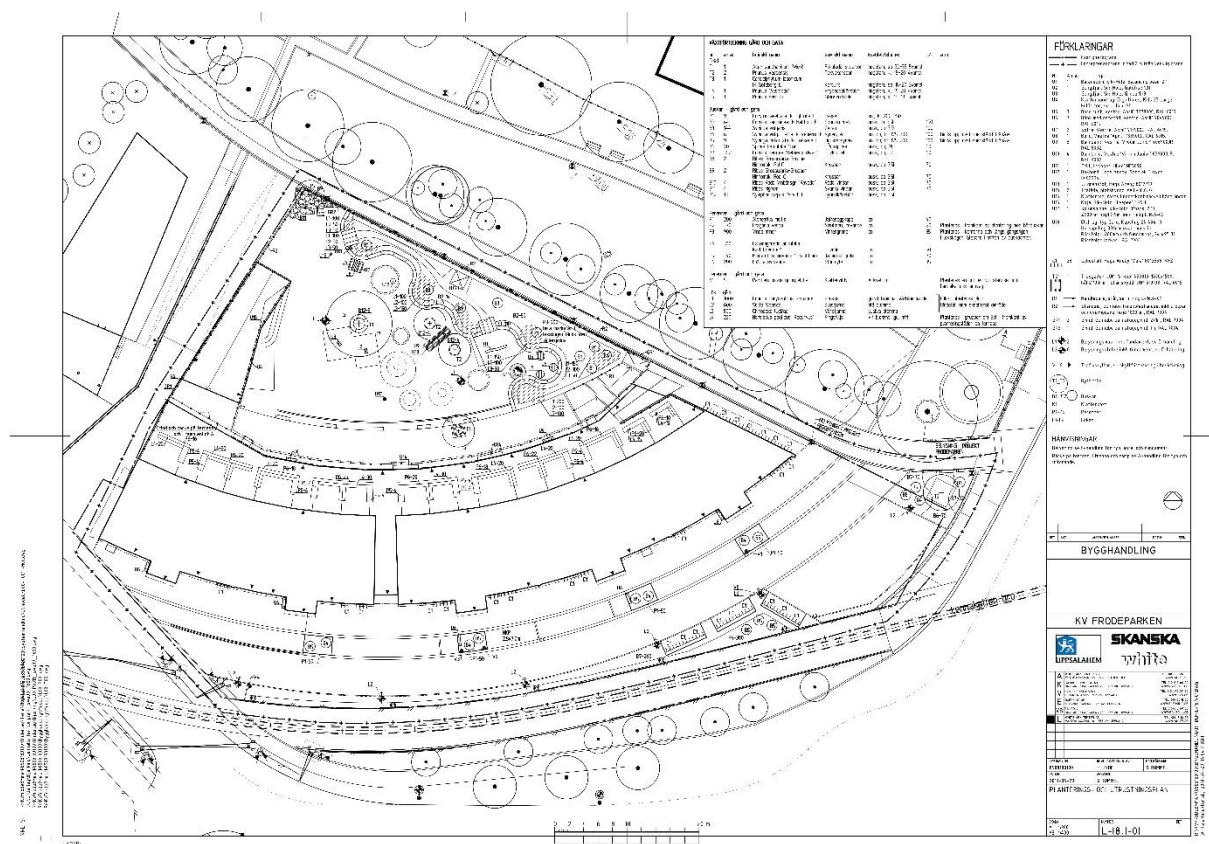
Figur 2. Kartbilaga till Skötselplan för Frødeparkensförskola.

4.1.2 Gestaltning

Enligt den illustrationsplan och växtförteckning som jag fått ta del av skulle ca 200 kvm av gården vara en plantering som benämns som Lekskog (se Figur 2). På planen finns en något upphöjd plantering som var tänkt att barnen skulle kunna använda som lekelement med en betongmur som tar upp en liten höjd som avgränsning mot resten av gården (se Figur 2). I planteringen var tanken att det skulle finnas syréner (*Syringa vulgaris*), skogskornell (*Cornus sanguinea*) och hasselbuskar (*Corylus avellan*).

Vintergröna (*Vinca minor*) användes som marktäckande perenn som man trodde skulle klara trycket från barnens lek (se Figur 3). En stig med bark finns inritad i planteringen tänkt som en avlastning för buskarna runtomkring. Fem träd är inritade på gården, där ett av dem illustreras som ett större träd på illustrationsplanen. Detta större träd ska enligt planteringsplanen vara en flikbladig silverlönna (*Acer saccharinum* 'Wieri') på högstam med stamomfång 30-35 cm, omplanterad 5 gånger. Det angavs även två tokyokörsbär (*Prunus yedoensis*) och ett prydnadskörsbär (*Prunus accolade*) på högstam med stamomfång 18-20 cm samt ett glanskörsbär (*Prunus serrula*) också på högstam men med ett stamomfång på 16-18 cm (se Figur 3). Vid kommunikation med representanten för verksamheten så uttrycktes en skepsis mot planerna på en lekskog och det poängterades att det var viktigt att pedagogerna skulle kunna se barnen vilket delvis påverkade antalet buskar och art val.

Man valde i gestaltningen att använda konstgräs på gården eftersom ytan var så begränsad och man räknade med att trycket och belastningen på vanligt gräs skulle vara för hög. En del av gården behövdes till ett förråd. En kreativ lösning var att skapa en backe av detta element. På så vis fick man in en brant backe på gården samt en vägg där man byggde upp en trätappa som samlingsplats och lekelement.

Figur 3. Planterings- och utrustningsplan för Frodeparkensförskola.

4.1.3 Anläggning och etablering

Det har varit svårt att få tag i de ansvariga för denna fas. Det kommunala bostadsbolaget stod för entreprenad/ inhyrd entreprenad som utförde anläggningen och ansvarig projektledare arbetar inte kvar. Även den som var ansvarig som representant för förskoleverksamheten från kommunens sida har slutat. De som har hand om skötseln idag är ett upphandlat företag. Den information som kommit fram under intervjuer med gestaltande arkitekt och förskolepersonal samt ansvarig på kommunen idag är att mindre storlekar på buskar än angivet planterades samt att representanten från kommunen vid den här tiden var av den åsikten att det inte fick planteras för tät vegetation på grund av att det kunde försämrade möjligheten att hålla uppsikt över barnen. Silverlönnen (*Acer saccharinum* 'Wieri') planterades som den skulle men de två tokyokörsbärsträden (*Prunus yedoensis*) och prydnadskörsbäret (*Prunus accolade*) har all byts ut till glanskörsbär (*Prunus serrula*) och troligtvis med det mindre stamomfång som är angivet för denna sort av körsbär.

Vid förskolans start i januari 2014 var inte planteringen inhägnad och barnen lekte för fullt i vegetationen som inte hunnit etablera sig. Eftersom detta inte var hållbart tillkom staketet i trä som ett skydd för buskarna, men den marktäckande perennen (*Vinca minor*) hade redan försvunnit till stor del. En dispyt ska enligt verksamheten ha förekommit om ersättning av ett av träden som för en extremt tynande tillvaro på gården.

4.1.4 Gården idag

Gården består av en öppen yta framför huset med lekredskap, främst klätterlek och gungdjur, samt sandlådor, små kullar täckta med konstgräs och tre nyplanterade träd allt med konstgräs som underlag. Längs med huset ligger entréerna till avdelningarna och här är ytan hårdgjord (se Figur 4-6). Närmast staketet och avgränsningen av gården finns en yta med buskplantering (se Figur 10-13). Längs den västradelen av gården finns en samlingsplats med en trappa och en liten klättervägg (se Figur 5). Idag saknar tyvärr gården mycket av den vegetation som är inritad i planen. Framförallt har den inte etablerat sig väl. Den lekskog som var tänkt som ett viktigt element på gården har inte etablerat sig väl. De syrener som planterats har knappt tagit sig och den marktäckande perennen är nästintill helt utraderade. Där planteringen är helt avskuren från barnen har skogskornellen och syrenerna tagit sig bättre men det är fortfarande inga robusta plantor. Hasseln är de buskar som klarat sig bäst. De fem träd som planterats har inte heller tagit sig och mår tillsynes inte så bra. Muren som avgränsar lekskogen har även fått ett trästaket som helt avgränsar planteringen åt det här hållet. Alla planteringar omgärdas av detta staket och det finns endast öppning och tillgång till en av planteringarna med smitvägar för barnen (se Figur 5, 12-13).

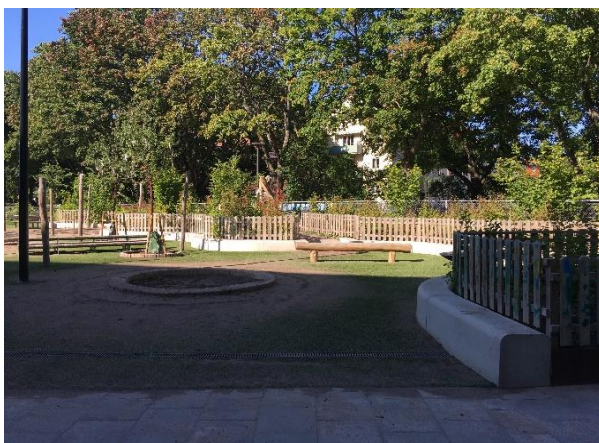
Figur 4. Små kullar med konstgräs.

Figur 5. Förrådsbyggnad i bakgrunden som dels avgränsar gården men också bildar en backe som barnen kan använda tillsammans med personal.

Figur 6. Lekredskap, plantering med avgränsande och Frodeparken i bakgrunden.

Figur 7. Hörn där planteringen "lekkogen" möter den hårdgjorda ytan framför huset.

Nordvästra ingången och backen

Gården har en ingång från nordvästra delen av Frodeparken och parkstråket (se Figur 8). Till höger om denna ingång finns en avskild del av gården med en backe med konstgräs. Backen är skapad på taket av en förrådsbyggnad och är avskild från resten av gården med gunnebostaket och grind. I samma del finns en liten plantering med vinbärsbuskar och ett glanskörsbär (se Figur 9).

Figur 8. Nordvästra ingången.

Figur 9. Konstgräsbacken och vinbärsbuskaget med glanskörsbär.

Planteringar nordväst

Till vänster om den nordvästra ingången och längs hela denna sida av staketet fram till huvudingången till gården, som också ansluter från Frodeparken, finns en yta med buskplanteringar (se Figur 2). Ytan är uppdelad i främst tre olika planteringar som är omgärdad av ett trästaket. Mot den öppna delen av gården finns även en låg mur som gör att planteringen är något upphöjd. Från den nordvästra ingången finns en stig in mellan planteringarna som leder till en liten plats med en koja i trä i form av en tipi (se Figur 9). Från den här sidan har man ingen tillgång till själva planteringarna. Stigen leder sedan ut mot den öppna delen av gården igen (se Figur 11).

Figur 10. Stig in emellan planteringarna från ingången i nordöst.

Figur 11. Stigen från kojan leder ut till den öppna delen av gården igen.

Planteringar lekbuskage, östra delen.

Planteringen mot huvudingången mot den östra delen av gården är ett tillgängligt lekbuskage. Från huvudingången finns en liten smitväg in genom staketet och från platsen med kojan kan man nå planteringen helt. Här finns några planterade hasselbuskar (*Corylus avellana*), syren (*Syringa vulgaris*) och skogskornell (*Cornus sanguinea*) (se Figur 12-13).

Figur 12. Smitväg in i planteringen.

Figur 13. Tillgänglig plantering tänkt som ett lekbuskage.

4.1.5 Gårdens OPEC-värde

Utomhusarean på gården ger 2 poäng enligt OPEC då arean är 1500 kvm. Den beräknas på det först alternativet för OPEC uträkningar där maxytan som ger högsta poängen är 3000kvm. Vegetationsytan (lefskogen se Figur 2-3) på gården tillsammans med terrängskapande element (de tre små kullarna se Figur 5) ger ungefär 210 kvm vilket ger andelen yta med buskar, träd eller kuperad terräng 1 poäng då ytan är på 14 % (mindre än 15 %) av den totala arean på gården. Den stora backen har inte räknats in eftersom den är separerad från den övriga gården. Det sista OPEC-värdet ger 2 poäng eftersom det finns vegetation och träd i närheten av lekytorna även om det överlag är en ganska markant uppdelning av gården mellan öppen yta och vegetation. De träd som planterats är mer integrerade i miljön och det finns en upphöjd mur kring ett av dem som man kan sitta på. Träden är dock väldigt skrala än så länge och planterade helt som solitärer vilket inte tillför miljön lika mycket som ett större träd skulle ha gjort eller ett träd med plantering runt omkring. Sammanlagt OPEC-värde för gården är 5 poäng.

4.1.6 Varför blev det som det blev?

Varför klarade sig inte vegetationen på Frodeparkens förskola? Det verkar finnas många anledningar:

Två huvudsakliga anledningar som måste beaktas är att tomten men också vegetationens yta är begränsad till 1500 kvm respektive 200 kvm. Med bara ca 20 kvm per barn så blir slitaget hårt hur väl vegetationen än etablerats. Samtidigt är ytorna runtomkring hårdgjorda ytor och jordförsättningarna är såklart en bidragande orsak till att vegetationen har extra svårt att etablera sig. Utöver detta verkar det även ha skett saker under processen som påverkat hur vegetationen utformats och etablerats.

En orsak som lyfts av nuvarande representant vid Uppsala kommun var att dåvarande representant för verksamheten var skeptisk till att det skulle planteras en lefskog och att det under processen ska ha poängterats vikten av att pedagogerna har uppsikt över barnen. Det har fått gestaltande arkitekt att vara lite mer sparsam med växter.

I nästa steg av processen ska det av ekonomiska skäl ha valts mindre storlekar och kvalitéer av växter vid utförandet än som var inritat. Förskolepersonal har i samtal även nämnt att det var svårt vid etableringsfasen då det från början inte fanns något ordentligt skydd för växterna och planteringen när barnen började. Det gjorde att slitaget var alldeles för högt på de nyplanterade växterna från början. Så förutom att vegetationen är högt belastad på grund av den begränsade ytan fick den inte heller en bra start. Till stor del på grund av etableringsfasen och på det faktum att det var ganska lite vegetation inritad från början och att denna blev begränsad än mer på grund av verksamhetens och anläggningssidans inställning.

4.2 Åkersbergs förskola

Åkersbergs förskola är en friliggande förskola belägen i utkanten av Enköpings kommun. Förskolan invigdes i januari 2014 och drivs av Enköpings kommun. Förskolan är byggd på åkermark nära skogsmark och ligger mellan en idrottsplats och en förbifartsväg med viss tung trafik. Förskolegården är uppdelad på fyra gårdar och förskolan har sju avdelningar. Gård 1-3 är uppdelade mellan avdelningarna och den yttre gården, Gård 4 är gemensam för alla (se Figur 16, 17, 20 och 28). Gård 1-3 som är uppdelade mellan olika avdelningar är alla ytterst omgärdade av en vall med vegetation, olika lekelement med viss vegetation finns mellan vallen och huset med en hårdgjordyta närmast huset (se Figur 16). Två av gårdarna, Gård 1 och Gård 3, är för avdelningar med 1-3 åringar och Gård 2 är för avdelningar med 3-5 åringar. Gunnebostaket avskiljer de olika gårdarna samt omgivningen.

Figur 14. Huvudentré till Åkersbergs förskola.

Figur 15. Åkersbergs förskola, Enköping.

4.2.1 Förutsättningar för gården

Åkersbergs förskola ligger i Enköpings kommun och är ett projekt där en friliggande förskola byggts i ett nybyggnads- och exploateringsområde i utkanten av staden. Enköping är en växande småstad i närheten av Stockholm, Uppsala och Västerås och har del av den högkonjunktur som varit inom byggbranschen de senaste åren. I översiktsplaneringen på Enköpings kommun beskrivs hur man i den tidigare planen från 2009 hade fokus på att bebygga nya områden i utkanten av staden och att efterfrågan främst gällde att bygga småhus men att man nu reviderat planen då det även finns intresse för att förtäta staden och bygga flerbostadshus (Enköpingskommun, 2014). Kommunen hade alltså vid tidpunkten för bygget av förskolan en öppenhet mot att bebygga nya områden men har idag en starkare inriktning på förtätning.

Åkersbergs förskola som stod klar 2014 initierades som ett prestigeprojekt där förskoleverksamhet behövde byggas ut och även ett äldreboende byggdes i anslutande hus. Förskolan skulle exemplifiera hur man ska bygga förskolor i staden och huset har miljöklass guld. Det var Enköpings kommun som var beställare i projektet och det är även kommunen som står för verksamheten idag. Verksamheten med personal som skulle flyttas var inbladad i projektet, där den biträdande förskolechefen fungerade som representant och kommunikatör med beställare och gestaltande arkitekt men dåvarande pedagoger ändå fick tycka till. Ett externt arkitektkontor togs in som gestaltande

landscapsarkitekt för att rita gården. Anläggning och etableringsskötsel utfördes av privat entreprenör inom mark och anläggning medan skötseln idag bedrivs av Enköpings kommun i egen regi.

Huset som inrymmer förskolan är på två våningar och fördelat på sju avdelningar. På förskolan går 120 barn i åldern 1-5 år. Gårdens totala yta är ca 7500 kvm vilket ger ca 62,5 kvm per barn. Dock är den uppdelad på fyra delar med avgränsande staket där tre är kopplade till olika avdelningar och en ligger i utkanten som en extra gård. Vid vardaglig utevistelse är barnen bara på den egna gården vilket ger varje barn en genomsnittlig yta på ca 47,5 kvm.

Figur 16. Situationsplan, Åkerbergs förskola.

4.2.2 Gestaltning

Tanken från den gestaltande arkitekten var att varje gård skulle ha sitt eget tema och att allt skulle vara lekbart på gården. Med tanke på trafik och buller skapades en barriär mot vägen nära förskolan genom en vall med vegetation längs med ytterkanten av tomten, som skärmar av tre av gårdarna. På vallen valde man att rita in gott om vegetation för avskärmning men också som möjlighet lekbuskage. Vintergröna växter ritades in så att planteringen skulle fungera bättre som skyddsplantering. Man fokuserade på att skapa en ordentlig naturlig plantering med pionjär- och sekundärarter och man ville skapa en succession av vegetaion på vallen där pionjär arter fördelaktigt planerats tillsammans med sekundärarter. Flera skikt är tänkt att skapa skydd för de mer långsamt växande arterna. Exempel på växter som användes är tall (*Pinus sylvestris*), al (*Alnus glutinosa*), måbär (*Ribes alpinum*), häggmispel (*Amalanchier lamarckii*), skogskornell (*Cornus sanguinea*), buketapel (*Malus toringo* var. *sargentii*), smällspirea (*Physocarpus opulifolius*), rödvide (*Salix purpurea*) och avenbok (*Carpinus betulus*). Allt som allt användes 65 stycken olika buskar och träd på gårdarna. Enligt den gestaltande arkitekten ville man skapa artrikedom med tanke på pedagogiken samt såg en möjlighet till

kontrasterande grönska, där sirlighet möter mer robusta bladverk. Dessutom var tanken att *"mångfald är roligare och tåligare"* enligt gestaltande arkitekt.

Ätbara växter var efterfrågade av representanten från verksamheten och ritades in. Där även odlingsmöjligheter ritades in på Gård 2, gården för lite äldre barn. Däremot önskades att inga bärbuskar ritades in nära entréerna och rosor som ritats in längs staketet på en av gårdarna ombads tas bort med tanke på risken för rivsår på barnen. Åkerbergs förskola har också en brant backe denna finns dock på Gård 4, den yttre gården och personal tillsammans med hela gruppen besöker denna för gemensamma utflykter.

Gestaltande landskapsarkitekt lyfter att projektledaren spelat en viktig roll för att utförandet blivit så pass bra som det blivit. Då denna varit både engagerad och litat på de olika gruppernas kompetens och kommunikationen fungerat väl. En annan fördel för den gestaltande arkitekten i den här processen verkar ha varit beställarens vilja att göra detta till en exemplarisk gård

4.2.3 Anläggning och etablering

Plantering och etableringsskötsel utfördes av en privat entreprenör inom mark och anläggning och inga större förändringar gjordes från planteringsplanen. Ansvarig för planteringen och skötseln var en utbildad trädgårdsmästare. Vid plantering reagerade hon på att det var väldigt tätt planteringsavstånd för växterna men försökte fördela mängderna enligt ritning och planteringsplan så gott det gick. På vissa ställen fick hon breda ut växterna lite in på närliggande växtyta då det var alldeles för tätt för vissa arter. Under etableringsskötseln hade man en person på heltid för att rensa ogräs och vattna under den första tiden, då förskolan är byggd på gammal åkermark var det väldigt mycket ogräs i till exempel vallarna.

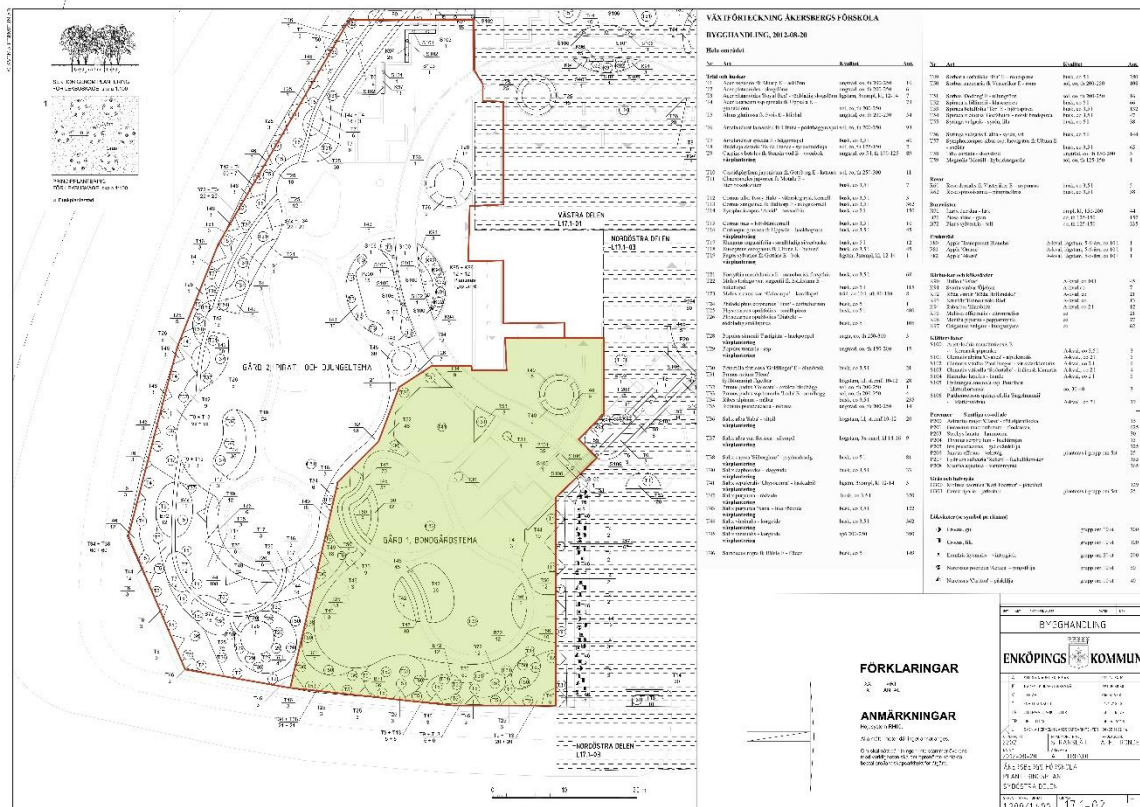
Vid förskolans start i januari 2014 var personalen orolig att de skulle behöva vänta några år på att växterna skulle ta sig men redan på våren upplevdes vegetationen som etablerad och lektålig. Däremot var naturplanteringen på vallen för tät och pedagogerna i verksamheten tyckte att de hade problem med översynen av barnen. Ett annat problem var att vegetationen stod för nära staketet vilket vid ett tillfälle ledde till att en grupp med femåringar lyckades ta sig ut genom att klättra upp i ett träd och sedan över staketet. För att förbättra tillgängligheten för vuxna i buskagen på vallen samt för att undvika fler rymningar rensades vegetationen ut något så att en gång där även vuxna kan gå skapades mellan staket och vall samt uppe på vallen.

4.2.4 Gården idag

Förskolans gård har en vall längs med ytterkanten med riklig och väl etablerad naturlig plantering. Här finns bland annat tall (*Pinus sylvestris*), gran (*Picea abies*), al (*Alnus glutinosa*), ginnalalönn (*Acer tataricum*), rönn (*Sorbus acuparia*) och olika sorters sälg och pil (bland annat *Salix alba*) samt fyllblommigt fågelbär (*Prunus avium* 'Plena') (se Figur 30,36-37). Gården är uppdelad i fyra avdelningar där tre stycken har tillträde från huset och den fjärde ligger i anslutning till en av de andra (se Figur 16). Den första gården har bondgårdstema, den andra har ett pirat- och djungeltema och den tredje har ett cirkustema. Den vildaste vegetationen ligger på vallen i utkanten av varje gård för att mötas upp av lekutrustning och mer ordnad vegetation ju närmare huset man kommer. Närmast huset är marken hårdgjord och det går en asfalterad gångväg som leder mellan gårdarna.

Den första gård man möter från parkeringen är den som har bondgårdstema. Den här gården hör till verksamheten med 1-3 åringar och är på ungefär 1400 kvm. En asfalterad gång leder in till gården och vidare förbi huset till nästa gård (se Figur 17-19). Marken är hårdgjord intill huvudentré och en lekskulptur är placerad på ytan (se Figur 19). Till vänster ligger dels ett förrådshus med en sandlåda i anslutning, dels finns picknickbord, lekskulpturer, gungdjur och lekytor på gummi-asfalt samt en vegetationsyta med två kullar samt buskvegetation i utkanten som avgränsning mot staketet (se Figur 17 och 19). Vallen med sin naturlika plantering går även här, men tillgängligheten till den är begränsad på den här gården.

Figur 17. Planteringsplan Gård 1, gård med bondgårdstema för 1-3 åringar.

Figur 18. Gård 1, utblick över gården från ingång.

Figur 19. Gård 1, hårdgjord yta och asfalterad gångväg närmast huset, Samma gångväg leder runt huset och knyter ihop de olika gårdarna.

Följer man asfaltsgången runt huset kommer man vidare till nästa gård som avgränsas av ett lägre gunnebstaket och är en gård för 3-6 åringar (se Figur 20). Den här gården är på ca 2500 kvm. Två planteringar, den ena med 6 solitära rödbladiga skogslönnar (*Acer platanoides* 'Royal Red') med blåbärstry (*Lonicera caerulea* v. *kamtschatica* 'Anja') som marktäckande buskskikt möter en på båda sidor om huvudstråket (se Figur 21-22). Som avskärmning mot huset är ett trästaket uppsatt vid planteringarna mot gången. I den större planteringen finns en hängmatta. Till vänster möter man en gräsmatta med en samlingsplats av träbänkar och ett bord (se Figur 23). Ett daggvidebuskage (*Salix daphnoides*) och rönnspireor (*Sorbaria sorbifolia*) är planterade längs staketet mot gården med bondgårdstema (se Figur 22). En asfalterad slinga leder runt gräsplanen till gungor och en gummiasfaltsmatta som omgärdas av vegetation (se Figur 24). Här finns en krokodilleksulptur, en hinderbana samt ett klätternät (se Figur 25). Det här lekområdet har ingångar och ansluter till växtligheten på vallen. På gården finns även en välanvänd rutschkana, snurrlek och en vattenränna av gatsten som inte fungerar (se Figur 26). I hörnet av gården finns en sandlåda och förråd samt en plats för odling där det växer hallonbuskar och finns sommarblommor planterade vid tiden för ett av platsbesöken (se Figur 27).

Figur 21. Hårdgjordyta närmast byggnaden.

Figur 22. När man först kommer in på Gård 2.

Figur 23. Utblick över Gård 2, mellangård med pirat- och djungeltema.

Figur 24. Gungor på Gård 2 med en passage in bland vegetationen på vallen.

Figur 25. Hinderbana på gummiasfalt och klätternät omgärdat av vegetation.

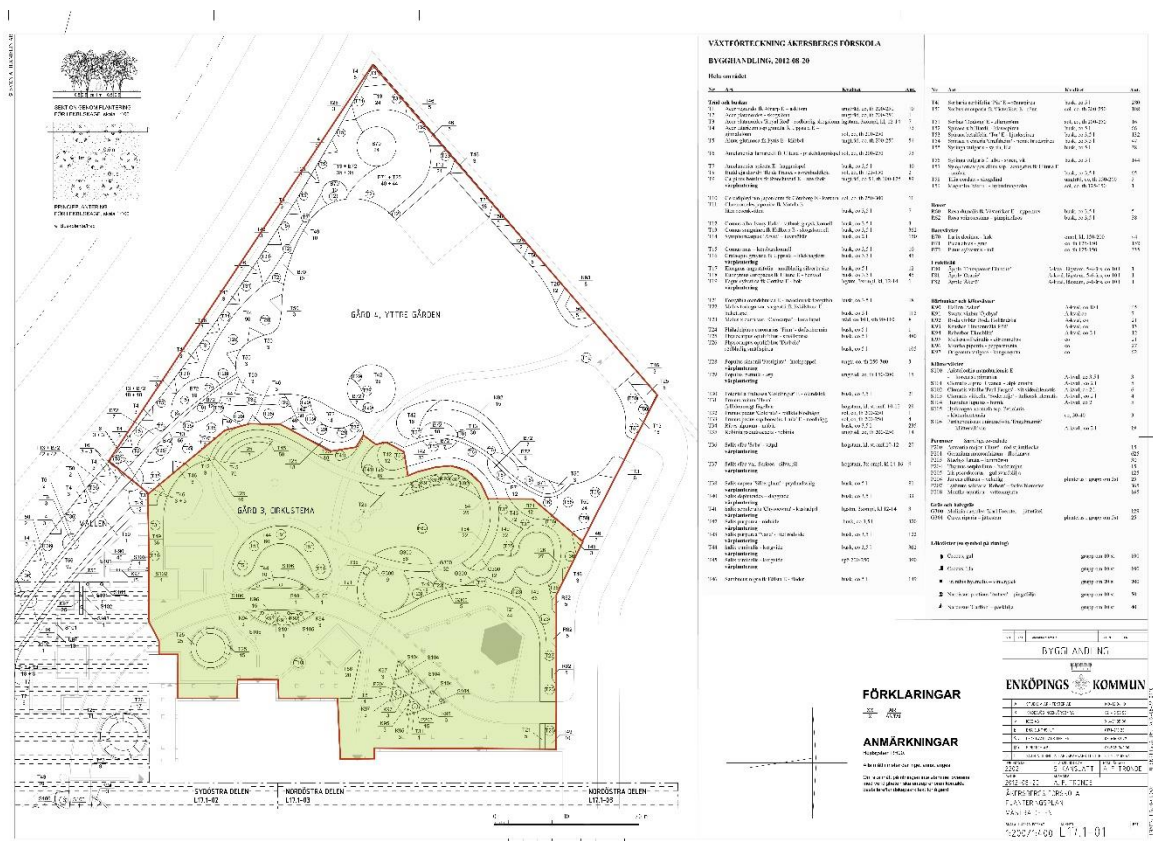

Figur 26. Rutschkana och dagvattenränna nedför kulle.

Figur 27. Hallonsnår och odlingsbäddar.

Längs med gången runt gården är vegetation planterad som kantar denna och skapar lite mer rumslighet (se Figur 29-30). Till exempel finns en plantering av korgvide som gör att man får känslan av att gården är större än den är och att gången som leder som en loop kring den yttre kanten är lite mer vindlande än den är (se Figur 30). En av gångarna leder in till tigern och här finns också en informell gång in bland buskaget närmast staketet som avgränsar gården (se Figur 32-33).

Figur 28. Planteringsplan Gård 3, gård med cirkustema för 1-3 åringar.

Figur 29. När man först kommer in på Gård 3.

Figur 30. "Stranden" med lekskulpturer och gångväg som kantas av korgvide (*Salix viminalis*).

Figur 31. Närmare huset är vegetationen mindre "vild".

Figur 32. Leksulptur omgärdad av vegetation.

Figur 33. Buskar där baren skapat gångar in i vegetationen.

Gård 4, den yttre gården och vallen, gemensam

På Gård 3 finns även entrén till Gård 4, den yttre gården som är en gård som barnen går till i grupp och som är lite mer som en utflyktsgård (se Figur 28). Entrén är en öppning i vallen som omger utkanten av förskolan och dess gårdar (se Figur 35). Över ingången går en bro som gör att gången uppe på vallen, som är tillgänglig främst på gården för 3-5-åringarna, går att följa hela vägen (se Figur 35-37). Om man är i sällskap av vuxen som kan öppna trägrinden som avskärmar de olika gårdarna kan man alltså följa en stig här uppe. Staketet här är ca 60-80 cm. Den yttre gården domineras av en kulle med ett buskage längs med den ena sidan och en backe mot en öppen gräsyta längs den andra (se Figur 38). Här finns en gungställning samt samlingsplats med bänkar och bord (se Figur 39).

Figur 34. Entré till Gård 4, den yttre gården.

Figur 35. Gång uppe på vallen, främst tillgänglig för barnen på Gård 3.

Figur 36. Del av gången uppe på vallen.

Figur 37. Gård 4, den yttre gården har en brantare pulkabacke.

Figur 38. På Gård 4, den yttre gården, finns även gungor.

4.2.5 Gårdens OPEC-värde

Då tomten är uppdelad i tre instängslade gårdar så beräknas OPEC-värdet på varje enskild gård då barnen som hör till respektive gård vid utevistelse bara har direkt tillgång till sin närmaste gård. Även om barnen ibland kan använda de andra gårdarna är det ett krav att hela gruppen och pedagogerna följer med vid dessa tillfällen.

Gård 1, gård med bondgårdstema

Totala arean på gården är 1400 kvm vilket ger 2 poäng enligt OPEC. Av den totala arean består ungefär 300 kvm av buskar och kuperad terräng vilket ger 20 % och 2 poäng (mindre än 50 % av den totala arean). Det finns både buskar och träd intill lekytor och de öppna ytorna ligger mellan lekytorna så detta ger 3 poäng till gården. Sammanlagt OPEC-värde för gården är 7 poäng.

Gård 2, mellangård med pirat- och djungeltema: 2500 kvm

Totala arean på gården är 2500 kvm vilket ger 2 poäng enligt OPEC. Av den totala arean består ungefär 1050 kvm av buskar och kuperad terräng vilket ger 42 % och 2 poäng (mindre än 50 % av den totala arean). Lekytorna är väl integrerade i buskage, träd och kuperad terräng och de öppna ytorna ligger mellan lekytorna så detta ger 3 poäng till gården. Sammanlagt OPEC-värde för gården är 7 poäng.

Gård 3, gård med cirkustema: 1800 kvm

Totala arean på gården är 1800 kvm vilket ger 2 poäng enligt OPEC. Av den totala arean består ungefär 270 kvm av buskar och kuperad terräng vilket ger 15 % och 1 poäng (mindre, eller 15 % av den totala arean). Lekytorna är väl integrerade i buskage och de öppna ytorna ligger mellan lekytorna så detta ger 3 poäng till gården. Sammanlagt OPEC-värde för den här gården är 6 poäng.

4.2.6 Varför blev det som det blev?

Idag är vegetationen på Åkerbergs förskola både väletablerad och välanvänd. Det finns till och med en problematik kring att det är för mycket och för tät vegetation på vallen vilket har lett till att en gång gallrats fram uppe på vallen samt att vegetation nära staketet tagits bort. En stor del av varje gård har vegetation som är integrerad med lekutrustning.

Några olika faktorer har bidragit till gårdens gröna inslag. Viktigt är en väl tilltagen yta och att projektet hade hög status och fick kosta då det skulle bli en förebild. Förutom det har det visat sig under intervjuer att alla inblandade, från verksamhet och gestaltande landskapsarkitekt till anläggare, varit eniga om att vegetation är viktigt och att den ska prioriteras.

Den gestaltande landskapsarkitekten tog i för mycket och ritade in mer vegetation än det fick plats och under anläggningen blev plantavstånden tätare än standard och vissa ytor med växter blev något större och fick breda ut sig på intilliggande växttytor. Detta misstag verkar dock ha gynnat etableringen, tillsammans med en noggrann etableringsfas sköt av en trädgårdsmästare från anläggningsföretaget. Genom bra skötsel i etableringen och tack vare en tät plantering verkar växterna etablerat sig snabbt och personalen tyckte redan på våren efter inflyttning att de hade en grön gård. Gestaltande landskapsarkitekt lyfter att projektledaren spelat en viktig roll för att

utförandet blivit så pass bra som det blivit. En annan viktig del verkar varit att gestaltande landskapsarkitekt haft en vilja om att skapa en succession av vegetation på vallen och verkligen fullföljt detta och tagit i vad gäller växter något man även haft mandat att göra tack vare att verksamheten varit positivt inställd till vegetation och även bett om ätliga växter med bär samt odlingsmöjligheter.

5. Diskussion

5.1 På vilket sätt främjar vegetation barns lekmiljö och utveckling?

Det finns en hel del litteratur och forskningsresultat som beskriver förskolegårdars kvaliteter. Det framgår tydligt att vegetation främjar barns lek och utveckling (Boldemann, 2014; Fjortoft, 2000; Grahn och Mårtensson, 2007; Kylin 2004; Sandseter, 2011). Det är också tydligt att förskolegården är en plats där många barn tillbringar sin tid och att vegetationen där är viktig för hur man leker och använder gården (Herrington och Studtmann, 1998, Nordström, 2014a).

I de två projekten som följts var vegetationen på gårdarna väldigt olika: på den ena hade växterna etablerats direkt och utvecklats väl, på den andra förde vegetationen en tillvaro av kamp mot slitage på en i övrigt väldigt hårdgjord gård. Önskan hos de gestaltande landskapsarkitekterna verkar dock varit densamma. Båda hade kunskap om att vegetationen var viktig för leken och barn och ville främja den. Projekten hade dock väldigt olika förutsättningar och processer.

5.2 Förutsättningar

Åkersbergs förskola var ett prestigeprojekt där byggnaden höll miljöklass guld och tanken var att den byggdes som en förebild för andra förskolegårdar inom kommunen. Beställaren var också kommunen själv. Frodeparkens förskola måste även det ses som ett prestigeprojekt med tanke på dess centrala plats i innerstaden och som ett förtätningsprojekt men här låg fokus snarare på bostäderna och byggnaderna. Förskolan var ett nödvändigt ont för beställaren (bostadsbolaget), ett krav från kommunen. Beställarens drivkraft verkar ha spelat in för hur mycket fokus vegetationen fått i anläggningsskedet. Om tanken är att det ena ska vara en förebild bland förskolor och den andra är ett nödvändigt ont blir förstås vikten man lägger på innehållet och kvalitén olika. Dock kan man tycka att ett innerstadsprojekt borde nära en vilja tillräckligt stark för att lägga pengar på att skapa en riktigt god utomhusmiljö. Delvis har det nog gjorts med en ambitiös gestaltande landskapsarkitekt och en vilja att skapa en bra gård men vegetationen har hur som helst inte stått i fokus.

Något som de två fallen också visar är att det kan ha betydelse om beställaren har skötsel i egen regi. Enköpings kommun har all skötsel i egen regi och är kända för en engagerad och kunnig parkförvaltning. Fallet med Frodeparkens förskola visar att de råder oenighet kring vems ansvarsområde som är vad: Där ett tynande träd inte ersätts då skötsel företaget inte anser att det är deras fel och det är otydligt om det berott på anläggning, etableringsskötsel eller skötsel idag.

Vad gäller plats och yta så har Åkerbergs förskola mycket yta och är en friliggande verksamhet. Här fanns plats att skapa vegetation och terräng på stora ytor som inte på samma sätt blir utsatt för samma slitage som på en mindre yta. Studier har visat att gårdar som har mindre yta än 20 kvm per barn har svårt att skapa god vegetation till rimliga kostnader på grund av slitage (Lenninger, 20014). På Frodeparkens förskola är ytan mindre, trots att den ligger precis på 20 kvm per barn så är vegetationen hårt belastad vilket stämmer överens med studier som visar att barn gärna leker i vegetation om det finns (Herrington och Studtmann, 1998; Kylin, 2004; Mårtensson, 2009). Intressant att konstatera är att det nästan är samma procent av vegetation på Gård 3 på Åkerbergs förskola som på Frodeparkensförskola med 15 % respektive 14 % vegetation och terräng. Gårdarnas storlek skiljer sig inte heller så mycket åt med 1800 kvm på den förstnämnda respektive 1500 kvm på den andra. Skillnaden är dock att det är färre barn på Gård 3 än på Frodeparkensförskola, även om barngrupperna varierar, så är det dubbelt så mycket yta per barn på Åkerbergsförskola jämfört med Frodeparkensförskola. Här blir det tydligt att yta per barn har stor betydelse för slitaget på vegetationen. Boverkets allmänna råd från 2015 säger att det bör finnas yta rymlig nog på förskolegårdar för att terräng och växtlighet ska kunna finnas utan att slitas för hårt. En gård med 20

kvm per barn verkar vara på gränsen för vad som fungerar. Även om Frodeparkensförskola idag har vegetation som går att leka i är den hårt sliten och den motsvarar inte riktigt vad som gestaltats.

Backen på Frodeparkens förskola skapar en innovativ, spännande terräng av förråd och hårdgjord mark som annars inte skulle kunna tagits i anspråk. Tyvärr blev resultatet sådant att förskolepersonalen inte vill eller törs låta barnen använda backen själva utan en vuxens sällskap då den anses för brant för de mindre barnen och av säkerhetsskäl. Här kan man dock fråga sig om säkerheten varit lika sträng om backen varit "naturlig" och med vegetation. Backen på Åkersbergsförskola finns även den på den yttre gården som hela gruppen går till och som man måste ha en vuxen med sig för att besöka. Detta tyder på att det kan vara svårt att planera för mycket terräng på förskolegårdar idag på grund av den säkerhetsiver och rädsla för att barn ska fara illa i leken som finns (Bourke, 2014; Sandseter 2011).

Det är intressant att där det verkligen behövs, i centrala Uppsala, byggs det inte en stor, grön förskolegård som skulle kunnat vara en förlängning av parken. Det är istället i utkanten av en mindre stad i ett nybyggnadsområde nära skog och åker som en stor grön gård ska agera inspiration. Vid Åkerbergs förskola tillbringar man enligt verksamheten också mycket tid i närliggande skog vilket skulle kunna vara ett argument mot att lägga pengar på en stor förskolegård. I det långa loppet är det dock väldigt positivt att gården finns om förtätningen ökar och skog försvinner, men frågan kan ställas varför barnen i staden, som redan drabbas av förtätning i sin närmiljö, ska göra det även på förskolegården, och varför inte liknande satsningar görs där de behövs mest?

5.3 Gestaltning

Vad gäller gestaltungsfasen av processen så tyder samtal i båda fallen på att det lagts vikt vid vegetationen och att landskapsarkitekterna varit medvetna om rådande forskning inom ämnet. Skillnaden verkar främst ligga i att man i ena fallet tagit steget fullt ut med att främja vegetationen, där har man skapat väldigt täta planteringar och valt stora storlekar. Här kan en anledning vara att den ena miljön, med en stor gård med friliggande förskola i utkanten med skog i närheten, gynnar designen av en grön miljö medan en ytmässigt begränsad urban miljö mycket möjligt gör att det är svårare att rita in mycket och platskrävande vegetation. En annan tydlig skillnad är att man i fallet vid Frodeparkens förskola hade en representant från verksamheten som framförallt såg problem med tät vegetation. Det blir förstås svårt att i ett sådant fall förespråka succession - som ju bygger på att plantera olika arter som växer olika fort tätt för att gynna att en användbar vegetation skapas så fort som möjligt och som sedan måste gallras ut allt eftersom. Detta användes å andra sidan på Åkersbergs förskola vilket gav ett bra resultat för vegetationen. Däremot skapade det ett direkt behov av att skötselpersonalen fick gallra ut och ta bort vegetation - något som såklart kan anses onödigt och dyrt. Frågan är dock om det motsatta, där man snarare måste ersätta hela planteringar eller enskilda träd för att de inte tagit sig, är bättre eller mer kostnadseffektivt? Att även tänka på att ge barnen tillgång till planteringarna men samtidigt skydda växterna med enkla insprängningsskydd har visat sig vara ett sätt att hantera slitage (Jansson et.al, 2014). Detta hade kanske kunnat ritas in/planerats redan i den här fasen i båda fallen. En annan lärdom från litteraturstudien visar att man kan dämpa slitaget på exempelvis känslig buskvegetation medan den etablera sig genom att erbjuda annan mer lätt etablerad vegetation och terräng som gärna används av barnen (Jansson et.al, 2014), ju mer vegetation desto mindre slitage och tryck på den som finns.

5.4 Anläggning och etablering

Vid anläggning av vegetation på en förskolegård, visar dessa två fall och deras processer att det verkligen har betydelse vilket ansvar man kräver av anläggningsföretag. En god anläggning och etablering kan vara avgörande för om vegetationen utvecklas bra eller inte. Det är mycket möjligt att om planteringen vid Frodeparkens förskola skyddats från inspringande barn den första säsongen hade den tagit sig bättre och gett en mer robust lekskog till förskolan. Ett enklare inspringningsskydd hade då kunnat användas för planteringen än det som finns idag (Jansson et.al 2014).

Idag är planteringen trots allt relativt tillgänglig och hasseln tillsammans med skogskornellen ger en variation och en möjlig platsbildning för barnen. Frågan är dock om den inte hade varit mer hållbar om den från början anlagts med större kvalitéer och med en tätare plantering, då hade kanske hela planteringen kunnat vara tillgänglig för barnen idag.

5.5 Landskapsarkitektens roll och andra rollers betydelse för en grön förskolegård

Vad gäller verksamhetens roll i processen att skapa en förskolegård så tyder mycket på att den i dessa två fall haft en stor betydelse. Där den befintliga verksamheten haft en representant med en stor förståelse för vegetation och dess betydelse för barn har även vegetationen fått en betydande roll och getts stor plats. På gården där verksamhetens representant dels inte hade någon koppling till just den verksamheten som skulle drivas där och var negativ till vegetation eller såg problematik kring den, så blev också vegetationen nedprioriterad vad gäller kvalitéer och anläggning.

Representant på kommunen idag visar upp ett helt annat intresse och har en bakgrund inom både pedagogik och trädgård. Även projektledarens roll lyfts som viktig speciellt i det ena fallet där kommunikation och förtroende för de inblandades olika kompetenser verkar ha fått betydelse för att samarbetet skulle flyta på bra. Den ansvariga för etableringsskötseln verkar också var otroligt viktig för om vegetationen ska ha en chans att klara sig. Där det framförallt visat sig att när man haft kunnig, utbildad personal som varit ansvarig och skötseln fått kosta pengar (med en person som ansvarat för skötsel på heltid under den första säsongen) har också etableringen gått väldigt bra.

Hur kan vi som praktiserande landskapsarkitekter främja god och lekbar vegetation under främst gestaltningsfasen och anläggningen av förskolegårdar?

De här fallen visar att ett sätt att främja god och lekbar vegetation för landskapsarkitekten under gestaltningsfasen är att rita täta planteringar med stora kvalitéer då dessa har bättre chans att etablera sig väl. Det kan också vara så att om man utgår från växternas förutsättningar i större utsträckning än platsens förutsättningar kan det gynna vegetation på förskolegården. Detta då platsens förutsättningar mycket väl kan handla om en hårdgjord stadsmiljö där det känns naturligt att anlägga en gård med hårdgjorda material, gummiastfalt och lekredskap och vegetationen förvisas till utkanten och inte sätts i fokus. I de två fallen som studerats är den ena gården full av vegetation, platsen och förutsättningarna gjorde också det möjligt. På den andra gården är det en hårdgjord stadsmiljö som möter en park som speglar gårdens utformning med vegetationen angränsande mot parkstråket.

En annan möjlig väg och en utmaning är att ha en bra dialog med förskolans verksamhet samt att om möjligt få dem att förstå vegetationens möjligheter snarare än faror. Med verksamheten på sin sida kan det vara lättare att stå emot ekonomiska besparingar och beställarens eventuella ifrågasättande. Detta sätter fokus på vikten av kommunikationen mellan olika yrkesroller för en grön förskolegård. För landskapsarkitekten är det därför angeläget att framhärda vikten av vegetation så att den inte prioriteras ned utan så att vi får gröna förskolegårdar.

5.6 Metoddiskussion

5.6.1 Urval för fallstudien

Beslutet att välja två fall som jag varit bekant med sen tidigare visade sig vara en fördel då mycket information framkommit i samtal som inte varit formella intervjuer vilket gett mig en bred förståelse för de två processerna. Detta var en fördel vid mer formella intervjuer och en hjälp för att förstå de olika delarna i processen. Ett problem har dock varit att det varit svårare att formellt redovisa denna information i uppsatsen, som till exempel samtal med gestaltande arkitekt för Frodeparkens förskola, samt att använda den i slutsatser då den inte varit formellt dokumenterad i mina intervjuer. Att välja två fall som var väldigt olika var något som under arbetets gång skapade viss tvivel för hur resultatet skulle kunna ge giltiga slutsatser. Det visade sig dock att det fanns en viss fördel i att välja två så olika fall då det visade på skillnader och likheter under processen och på så vis kunde vikten av dessa pekas ut utifrån hur olika gårdar det resulterat i. Det hade självklart varit värdefullt att ha två gårdar till som liknade dessa två extremfall så att man även kunnat jämföra två gårdar med liknande förutsättningar. Detta hade kunnat styrka de olika upptäckterna. Den här studien har främst fungerat som ett sätt att peka ut olika delar i processen som påverkar vegetationen på blivande förskolegårdar.

5.6.2 Insamlande av information

Det var stora svårighet att få tag i ansvariga för etablering och utförande entreprenad i fallet för Frodeparkens förskola och jag fick i stort förlita mig på vad som framkommit i samtal med de gestaltande arkitekterna för denna gård samt på samtal med förskolepersonalen. Detta var synd då det var den gården där det också framkommit störst problem med vegetationen. Det blev påtagligt i det här arbetet att det i ett projekt där alla varit nöjda/överens var folk mer villiga att ställa upp på intervjuer än i det motsatta fallet.

5.6.3 OPEC som utvärderingsmetod

OPEC var ett bra sätt att få en överblick över vegetationen på de olika gårdarna men hade helt klart kunnat kompletterats. Platsbesök och utvärderingar gjordes där växtligheten på gårdarna inspekterades och utvärderades men hade kunnat presenteras bättre i uppsatsen. Hade det varit tydligt i början att ytterligare utvärderingsmetod behövts hade det varit en fördel att utföra en sådan speciellt då OPEC-utvärderingen inte fångar upp kvalitén på växterna vilket är en viktig del för lekvärdet och en aspekt som jag ville undersöka. Även om det vid platsbesöken gjordes en viss utvärdering hade det varit en fördel att ha en tabell eller liknande för att sedan kunna jämföra de två gårdarna lättare. Speciellt intressant hade det varit vid jämförelsen mellan Gård 3 på Åkerbergs förskola och gården på Frodeparkens förskola. Gård 3 och Frodeparkens förskola hade liknande värden i OPEC undersökningen men vegetationen var bättre etablerad på den förstnämnda. Vilket visar på att OPEC var ett bra verktyg för överblick men gärna kunde kompletterats ytterligare.

5.7 Vidare arbete

Den här studien ger en fingervisning för hur olika delar i processen påverkar resultatet för vegetationen på färdiga förskolegårdar. Det hade varit intressant att göra en studie med fler antal gårdar med större likheter för att ytterligare kunna stärka vad som framkommit i det här arbetet och för att kunna visa på tydligare samband och möjligheter som vi som landskapsarkitekter, och då kanske främst gestaltande landskapsarkitekter, har för att det ska skapas grönare förskolegårdar där vegetationen får sin givna roll.

Referenser

Barnombudsmannen (2014). *Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet (art.31). Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17 (2013)*. Stockholm: Barnombudsmannen.

Boldemann, C. (2014). Utemiljön och barns hälsa. I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 33-38.

Boldemann, C., Dal, H., Mårtensson, F., Cosco N., Moore R., Bieber, B., Blennow, M., Pagels, P., Raustorp, A., Wester U. och M. Söderström. (2011). Preschool outdoor play environment may combine promotion of children's physical activity and sun protection. Further evidence from Southern Sweden and North Carolina. *Science & Sports* 26(2), ss. 72-82.

Bourke, J. (2014). "No messing allowed: The enactment of Childhood in Urban Public Space from the perspective of the child". *Children, Youth and Environments* 24(1), ss. 25-52.

Boverkets allmänna råd (2015). Stockholm. (BFS 2015:1 FRI1)

Boverket (2015). Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. Karlskrona: Boverket.

Brunge, E., Engström M., Lindeqvist, P. (2014). "Liten plats för barn i tät stad", *Svenska Dagbladet*., 22 juni.

Cele, S. (2014). Lyssnar du på riktigt? Kritiska punkter om barns delaktighet i planeringen I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 45-50.

Cele, S. (2005). On foot in the city of children. *Nordisk Arkitekturforskning* 1 ss. 85-98.

Dahlgren, Lars Owe (red.) (2007). *Utomhuspedagogik som kunskapskälla: närmiljö blir lärmiljö*. Lund: Studentlitteratur.

Dyment, J.E., Bell, A.C. och Lucas, A.J. (2009). The relationship between school ground design and intensity of physical activity. *Children's Geographies* 7(3), ss. 261–276.

Fjørtoft, I. & Sageie, J. (2000). The natural environment as a playground for children: Landscape description and analyses of a natural playscape. *Landscape and Urban Planning* 48, ss. 83-97.

Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry* 12(2), ss. 219-245.

Fotel, T. och Thomsen, T. (2004). The Surveillance of Children's Mobility. *Surveillance & Society* 1(4), ss. 535-554.

Grahn, P. och Mårtensson, F. (2007) Barnet och naturen. I: L. O, Dahlgren. (red.), *Utomhuspedagogik som kunskapskälla; närmiljö blir lärmiljö*. Lund: Studentlitteratur, ss. 55-104.

Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P., & Ekman, A. (1997). *"Ute på dagis" Hur använder barn daghemsgården? Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek motorik och koncentrationsförmåga*. Alnarp: Movium Förlag.

Herrington, S., Studtmann, K. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landscape and Urban Planning* 42, ss. 191-205.

Jansson, Märit., Allan, G., Mårtensson, F., Andersson, S. (2014). Children's perspectives on vegetation establishment: Implications for school ground greening. *Urban Forestry & Urban Greening* 13, ss. 166-174.

Jansson, Märit. (2010). Attractive Playgrounds: Some factors affecting user interest and visiting patterns. *Landscape Research* 35(1), ss. 63-81.

Jensfelt, A. (2015). "Landskapsarkitekter tar strid för barns utemiljö", *Arkitekten.*, 25 augusti.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Kylin, M. (2004). *Från koja till plan. Om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*. Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp.

Kylin, M. och Bodelius, S. (2015). A Lawful Space for Play: Conceptualizing Childhood in Light of Local Regulations. *Children, Youth and Environments* 25(2), ss. 86-106.

Kylin, M och Högborg A-S. (2016). "Byggnader med bristande utemiljö borde inte kunna få pris", *Arkitekten.*, 19 oktober.

Lenninger, A. (2014). Mått och steg - resonemang kring ytbehov. I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 11-16.

Lindstaf, L. (2014). Förord. I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. förord.

Lindström, L. (2017). "Fler förtätningar att vänta i Uppsala", *Uppsala nya tidning.*, 17 februari.

Mårtensson, F. (2013). Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek. *Socialmedicinsk Tidskrift* 4/2013, ss 502-509.

Mårtensson, F., Boldemann, C., Söderström, M., Blennow, M., Englund, J-E., Grahn, P. (2009). Outdoor environmental assessment of attention promoting settings for preschool children. *Health & Place* 15, ss. 1149-1157.

Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegården*. Diss. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Nordström, M. (2014a). Planning for children's health and outdoor activities in Swedish cities-the need for a child-friendly perspective. *Geography and health – a Nordic outlook*, ss. 60-68.

Nordström, M. (2014b). Med eller utan skolgård – gör det någon skillnad? I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 39-44.s

Nordström, M. (1993). The fundamental importance of the outdoor environment in the experience of the built environment. *Architecture and Behaviour* 9(1), ss. 23–37.

Plan- och bygglag (2010). Stockholm. (SFS 2010:900).

Sandseter, E (2011). Childrens Risky Play from an Evolutionary Perspectivte: The Anti-Phobic Effects of Thrilling Experiences. *Evolutionary Psychology* 9, ss. 257-284.

Wånge Kjellsson, A. (2014). 20 års erfarenheter från Lund. I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 17-24.

Åkerblom, P. och de Laval, S. (2014). Hur kan noll kvadrat kallas tillräckligt stort? I: de Laval, S. (red), *Skolans och förskolans utomhusmiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, ss. 5-7.

Otryckta källor

Uppsala kommun (2014). *Översiktsplan 2010*. Tillgänglig: <https://www.uppsala.se/organisation-och-styrning/publikationer/oversiktsplan/> [2017-12-13].

Enköpings kommun (2014). *Översiktliga planer*. Tillgänglig: <https://vaxer.enkoping.se/oversiktliga-planer.html> [2017-12-13].

Intervjuer via mail och möten

Anja Korpi Kardell, Strateg, Enheten för lokalplanering, Utbildningsförvaltningen, Uppsala kommun.

Ann Fagerström Tronde, Landskapsarkitekter LAR/MSA, Sven A Hermelin AB.

Denise Lenvall, biträdande förskolechef, Åkersbergs förskola.

Jane Doverstål, Arbetsledare markentreprenad, Marcona.

Samtal och information har förts och lämnats av:

Landskapsarkitekter på White, landskapsarkitekt på Enköpings kommun samt förskolepersonal på Frodeparkensförskola.

Samtliga foton (Figur 1- 28) är tagna av Josefin Wernestad om inte annat framkommer (Figur 2, 3, 16, 17, 20 och 28).